

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42746>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-19 and may be subject to change.

Kru(i/ij)sen door de dialecten

Het voorliggende boekwerk bundelt de woorden van afscheid bij het vertrek van onze zeer gewaardeerde collega en vriend Joep Kruijsen, een vertrek waarbij hij kan terugzien op vele verdienstelijke jaren waarin hij wetenschappelijk actief was. Het boek bundelt de bijdragen van mensen die het pad van Joeps wetenschappelijk leven en carrière als geolinguïst en dialectoloog kruisten.

Voor een liber amicorum voor Joep hebben we ons niet willen richten op een kloek boek, maar op een werk van wat fijnzinniger en verrassender aard. Dat moge ook blijken uit de omslag en titel van het boek. Op de omslag staat de *kuussepaol*, een echte dialectgrensmarkeerder. De titel van het boek is gebaseerd op de prachtige dichtregel van Chr. J. van Geel: stof waar honger uit ontstond. Voor een taalonderzoeker verklankt zich dat direct in de woorden: geluid waar spraak uit ontstond. Als taalonderzoeker wordt Joep uiteraard gefascineerd door de ontstaansbronnen van de menselijke spraak en taal.

We hebben de kruisers van Joeps wetenschappelijke paden gevraagd om korte bijdragen, met de volgende restricties. Het moest over dialecten gaan, het moest wetenschappelijk verantwoord zijn, maar het mocht vooral ook poëtisch, grappig, verbazend, treffend, kunstzinnig, of in elk geval apart of opmerkelijk zijn. Iets persoonlijks mocht uiteraard ook, maar het moest verteerbaar zijn voor een iets ruimer lezerspubliek dan alleen Joep. Onze uitnodiging heeft geleid tot een grote afwisseling in de bijdragen, van puur poëtisch tot streng wetenschappelijk, van persoonsgericht tot abstract, van geserreerd tot uitbundig. In die afwisseling ligt de charme van dit vriendenboek.

In de bijdragen aan dit vriendenboek komen vele aspecten van Joeps wetenschappelijk werk en leven aan bod, alsook van zijn kennis, zijn inzet, zijn betrokkenheid, zijn humor en zijn vriendschappelijkheid. Wij gaan dat in deze inleiding niet overdoen. Wel willen we hier nog eens vertellen hoe belangrijk Joep is geweest in de voorbije jaren voor de afronding van twee megaprojecten, nl. het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* en het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Hij is tegelijkertijd de bindende en de stuwende kracht geweest. Hij kan tevreden zijn. Dit jaar komt het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* af. Alle delen zullen dan gepubliceerd zijn. Het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* volgt in 2007, maar het Nijmeegse deel zit er dit jaar op. Niemand in deze moderne tijd zou het nog aandurven projecten van een dergelijke omvang in gang te zetten. Maar het is gelukt en een woord van grote dank aan Joep is op zijn plaats.

Als taalgeograaf legt Joep uiteraard een bijzondere belangstelling aan de dag voor taalgrenzen. De illustratie op de omslag van dit boek beeldt de markering van een isoglossenkruispunt uit. Bij Lennisheuvel, tussen Oirschot en Boxtel,

staat de *kuussepaal*. Deze houtgesneden grensmarkering wil aangeven dat het Noord-Meierijse *kuus* meestal ‘kalf’ betekent en dat hetzelfde woord in de Peel en de Kempen vooral voor een varken gebruikt wordt. Carnalvalsverenging “De Kromploegers” uit Liempde stelde in 2001 een onderzoek in naar het woord *kuus*, dat zelfs binnen de gemeente Boxtel kalf of varken kan betekenen. De conclusie was dat men richting Best en Oirschot de betekenis ‘varken’ tegenkwam en richting Sint Oedenrode en Schijndel ‘kalf’ en ‘koe’. Daarop liet men onder Lennisheuvel bij herberg De Schutskuil deze grensmaal plaatsen. De houten sculptuur toont aan de zuidzijde een varkenskop en aan de noordzijde een koeienkop.

Het spreekt haast vanzelf om bij het afscheid van ‘Kruij(j)sen’ gewoontegetrouw het woordenboek uit de kast te pakken. *Kruis*: een paal met dwarsbalk waaraan men eens ter dood veroordeelden hing, uitgegroeid tot symbool van de Christelijke kerk. Vervolgens is ook een teken in de vorm van dit symbool *kruis* gaan heten. Het aantal kruistekens dat Joep heeft geslagen, is ongetwijfeld ontelbaar geworden. Dat teken werd weer onder meer het symbool voor ridderordes en verpleging en volksgezondheid (rode, witte, witgele, groene kruis). Volgens de Nederlandse Familienamen Databank is het kruisbeeld de oorspronkelijke naamgever: Joeps achternaam is een adresnaam en duidt van origine een persoon wonend bij een plek die bekend staat als (Het) Kruis aan, wellicht in verband met een kruis ter plaatse of met een afbeelding van een kruis op een uithangbord. Voorbeelden zijn huisnamen als het Dubbele Kruis, het Gulden Kruis, het Andrieskruis of het Jeruzalemskruis. Zie verder de bijdrage van Jan Berns in dit boek over de achternaam Kruijzen.

Kruisen, het werkwoord, is in eerste instantie een afleiding van het strafwerktuig, maar vervolgens is het ook afgeleid van kruis in andere betekenissen, zoals een kruistekentje maken, kruislings plaatsen, doorkruisen of heen en weer varen, gezegd van schepen.

Overigens zijn er ook twee werkwoorden *kruizen*. Het ene betekent ‘krullen’ en hangt samen met *kroes* ‘dicht gekruld, van haar gezegd’. Het zit ook in de plantnamen *kruizemunt*, een soort munt met gekrulde blaadjes, en *kruisbes*, omdat de vruchten kroezige haartjes hebben. Het tweede betekent ‘bevuilden’ en hangt samen met een oud woord *kruis*, dat ‘roet’ betekent en in Zuid-Nederlandse dialecten voortleeft. Joep heeft zich in de laatste twintig jaar van zijn academische carrière inhoudelijk met het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* beziggehouden, maar hij is geboren en getogen Noord-Brabander (geboren in Oisterwijk en opgegroeid in Gilze; de Nederlandse Familienamen Databank plaatst Kruijzen, dat niet veel voorkomt, vooral in Noord-Brabant). *Kruis* in de zin van ‘roet’ zal hij uit zijn jeugd denklijk toch niet kennen, want het is een dialectwoord uit oostelijk Noord-Brabant, de Antwerpse Kempen, het Weertland en de Limburgse Kempen. In de Meierij wordt *kruis* in de zin van

'roet' uitgesproken als *króós*, *kraos* of *krèùs*, terwijl *kruis* in de zin van 'kruisbeeld' enz. als *kraus* of *kruis* klinkt. In het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* werd het dialectwoord voor 'roet' getypeerd als *kroes* en *gruis* en in het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* als *kruis*. Dat laatste doet de klankontwikkeling in deze dialectvormen beter recht. Volgens Weijnen (*Etymologisch Dialectwoordenboek*) hangen deze woorden *kruis* en *kruizen* samen met het kruisteken, omdat zij herinneren aan het zwarte askruisje dat katholieken op aswoensdag op hun voorhoofd gedrukt krijgen.

Het woord *kruisen* in de hierboven genoemde betekenis, 'doorkruisen, heen en weer varen, denkelijk ontstaan met de gedachte 'zich kruislings verplaatsen' is in de 17e eeuw als leenwoord in het Engels terechtgekomen. *To cruise* betekende oorspronkelijk 'doorkruisen, heen en weer varen' en later 'zich met kruissnelheid voortbewegen', 'patrouilleren', 'een plezierreis maken' en zelfs 'op de versiertoeer zijn'. Het Nederlands heeft dat woord vervolgens weer teruggeleend als *cruisen*. *Cruisen* is volgens Van Dale 'een cruise (vakantietocht met een schip) maken', maar het woord heeft inmiddels ook de betekenis 'zich op zijn gemakje door het landschap begeven, achterover leunend in een comfortabele autostoel' uit het Engels overgenomen. Een *cruiser* is eigenlijk een kruiser (dat is een oorlogsschip dat er vooral op is toegerust om snel lange afstanden te overbruggen), maar in het Amerikaans Engels is het ook een politie-auto. De gemeenschappelijke factor in de benoeming van schip en auto is het patrouilleren. Vervolgens is dat patrouilleren met een auto ruimer in gebruik gekomen en 'lekker rondrijden' gaan betekenen. Zo duikt de term *cruiser* op in autotype-namen zoals de *PT cruiser* van Chrysler. Uit deze betekenisuitbreiding van *cruise* is ook de term *cruise-control* voortgekomen.

Wij denken dat Kruijsen heel goed kan *cruisen* in zijn *camper* en hopen dat Joep en Josje dat volop zullen gaan doen.